

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дбн Емил Трайчев Стоянов

на дисертацията на

СИЛВА ВАСИЛЕВА МАРИНОВА

на тема

„Христовите притчи в монументалната живопис на Българското възраждане (херменевтика и иконография)“

Представям настоящата рецензия съобразно решение на научно жури за избора ми като рецензент (протокол № 1/24.07.2020) и в съответствие с решение на Факултетния съвет на Бог. факултет (протокол № 6/23.01.2020) и последваща заповед на Ректора на СУ (РД 38-89/20.01.2020), както и решение от прегласуване на научното жури от Факултетния съвет на Бог. факултет (протокол № 13/16-17.07.2020) и видоизменяща заповед на Ректора (РД 38-324/22.07.2020).

Представеният от СИЛВА МАРИНОВА дисертационен труд е структуриран както следва:

Съдържание, списък на съкращенията, предговор, увод, три глави, заключение, приноси, списък на използваната литература и три приложения, включващи таблици и илюстративен материал (общо 293 страници с научен апарат, състоящ се от 848 бележки под линия).

По този труд може да се отбележи следното. Въпреки съвременното динамично развитие на изследванията в областта на църковно-изобразителното изкуство, има въпроси, които имат централно значение за образователния и научно-изследователски живот в духовните школи на Православието. С такъв един въпрос се ангажира настоящата дисертация, а именно **Христовите притчи**, засвидетелствани **в монументалната живопис на Българското възраждане** Всъщност, „интересът към темите и сюжетите, интерпретирани от възрожденските... зографи, които включват Христовите притчи, са в центъра на

научните... интереси“ на докторанта, „както поради богословието в тях, така и поради тяхната приложимост за дидактични цели“ (с. 4).

Познаващият цялата сложност на въпроса и различните изказани мнения няма да се учуди от широкия обхват на избраната дисертационна разработка. В този труд Силва Маринова отчита и колебанията на хипотетичните реконструкции в най-различните интерпретации на разглежданата проблематика. Тази проблематика по природата си е сложна, не цялостно и задълбочено проучена (с. 4), и затова авторката проявява старание да представя въпросите и съответните научни анализи максимално ясно. Това разкрива възможност за използване на труда както от студенти, така и от други интересуващи се по проблеми от Възрожденското църковно-изобразително изкуство.

Преди да пристъпи към темата, С. Маринова правилно се спира на нейната актуалност и трудностите, пред които се изправя изследователят с оглед на липсата на проучвания относно „нравствено-дидактичните сюжети в областта на християнското изкуство“, както и на широкия „хронологичен и териториален обхват“ на въпросната проблематика. „Също така наименоването на една и съща притча с различни имена или идентифицирането като идетични, на различаващи се по смисъл притчи, затруднява класифицирането на сюжетите“ (с. 8). Погледът е съобразен с основните издания по разглежданата проблематика. Авторът е привърженик на традиционните схващания и се придържа към тях. Маринова правилно констатира, че „ако публикациите за иконографията на притчите са оскъдни, точно обратно е състоянието на литературата, която предлага тълкуване на Евангелските притчи. С тълкуването им са се занимавали изключително голям брой учени, изследователи и тълкуватели на Свещ. Писание, богослови и специалисти по Нов Завет, които предлагат задълбочени изследвания, систематизации и проучвания по темата“ (с. 14).

В Първа глава, „Богословски основи на иконографията на Христовите притчи“, са представени теоретичните постановки, които служат за отправна точка на по-нататъшните иконографски и херменевтичен анализи, включени в следващите две глави на дисертацията. На първо място се разглеждат дефинициите на понятието

„притча“, брой на Христовите притчи и различните им класификации. След това се очертават теоретичните предпоставки на херменевтиката на притчите. Теоретичните основи на темата включват и иконографията на Христовите притчи, нейните основни характеристики и мястото на стенописите с притчи в храма. Отделено е внимание и на особеностите на иконографията на Евангелски притчи на територията на България през периода на Възраждането.

Във Втора глава, „Херменевтика и иконография на Христовите притчи за неделните дни от църковния календар“, вниманието е насочено към интерпретациите на текст и изображения на притчите, свързани с неделните дни на църковната година. Най-напред се дава тълкуването на евангелските перикопи, в които се съдържат съответните притчи, като преди всяко тълкуване има малко въведение относно мястото и поводът на разказването на съответната притча, и след това се пристъпва към задълбочено изследване и богословски анализ на иконографията на Христови притчи в българските възрожденски храмове на Рилския, Троянския, Бачковския, Роженския и Горно Воденския манастири и други духовни центрове. „Проследено е иконографското развитие на сюжета от най-ранния илюстративен пример, който е съхранен за дадената притча и честотата на нейното изобразяване“ (с. 11).

Трета глава, „Херменевтика и иконография на другите Христови притчи в българската монументалната живопис от 18-19 век“, представя херменевтика на текста и разглежда иконографското изображение на Христови притчи, с образен еквивалент в българската монументалната живопис от 18-19 век.

В Заключението са дадени основните обобщения и изводи въз основа на проведените анализи, както и са набелязани въпроси, които очакват своя отговор в бъдеще.

Положителен момент е, че Маринова не се задоволява с обикновена съпоставка на основните източници, но полага и усилия да разкрие смисъла или нюанса на наличните разлики. Затова тя посочва контурите, последователността и разнообразието от материали (срв. бележките под линия), което е белег за самостоятелно виждане по съответния проблем.

Анализите на изображенията следват непринудено и последователно. В това се заключава и същината на труда на Силва Маринова. Видно е, че тя не търси сензационната, а цели точност, без абсолютизиране, което говори за научна зрялост. Възприемането на едно или друго мнение е критично, а не с оглед на по-голямата убедителност на застъпването от самата докторантка. Това проличава и от отношението ѝ към избора на данни.

Приносният характер на този труд се заключава в няколко негови положителни особености:

- 1) Настоящият труд дава сериозни основания за преразглеждане на известни становища (особено в съвременното църковно-изобразително изкуство), но и представлява своеобразно разширение и добавяне на нови изяснения. По този начин Маринова обръща оправдано внимание върху постигнатото в родното църковно изкуство и прави опит за нов прочит на сложната проблематика в контекста на Православното предание и на съвременното развитие на науката.
- 2) Авторът умело разполага сложния комплекс от проблеми, които интересуват съвременните изследователи, излага ценни възгледи на богослови и изкуствоведи. Коментарните бележки и привеждането на нови сведения е положително за популяризирането на проблематичната област и я правят и днес интересна и вълнуваща не само като отзвук от миналото, но и актуална за настоящето.
- 3) Представеното изследване има положително значение за нашето богословие – да се върви напред успоредно с достиженията в православно богословие и западно-европейската наука. Авторът се опитва да намери най-верния път към изясняването на отделните въпроси и тяхното отражение върху много богословски и иконографски проблеми, които предстоят да бъдат изследвани в родната наука.

4) Бих искал да отбележа и някои слабости в този труд.

Най-напред предвид широтата на разглежданата тема налице са някои пропуски в цитираната българска и чуждоезична литература, която авторът по начало познава и частично ползва. Напр. трудовете на проф. Хр. Гяуров, Притчата за несправедния домоуправител (ГСУ БФ, Т. 5, 1927-1928, с. 17-95), йером. Павел Стефанов, Притчата за милостивия самарянин (ДК, № 2, 1989, с. 59-62) и Притчата за богатата и бедния Лазар (ДК, № 10, 1991, с. 1-9), проф. протоп. Н. Шиваров, Литературните жанрове в Стария Завет. С оглед на екзегетическото изследване (ГДА, 23, 1973-1974, с. 41-196), Richard N. Longenecker, *The Challenge of Jesus' Parables* (Michigan/Cambridge, 2000) и посочената там литература, Eta Linnemann, *Gleichnisse Jesu – Einfuehrung und Auslegung* (Goettingen, 1964³), Georg Eichholz, *Gleichnisse der Evangelien: Form, Ueberlieferung, Auslegung*, Neukirchen-Vluyn, 1984⁴, Kurt Erlemann, *Fenster zum Himmel. Gleichnisse im Neuen Testament* (Goettingen, 2017) и др.

Друга слабост е наличието на непоследователност в цитирането на бележките под линия (с. 4, 20, 23, 24, 26). Изобщо бележките под линия трябва да се прегледат основно.

Слабост е използването на курсивиран или почернен текст без обозначение каква е целта (с. 7, 12, 23, 24, 29 и др.).

Към „състояния на проучванията“ (с. 14 и сл.) в бележка под линия трябва да се посочат и съчиненията на съвременни изследователи върху Евангелските притчи, както и в текста точните заглавия на трудовете на цитираните автори, а не техните преводи (с. 16).

Вместо „херменевти“ по-добре е изследователи (с. 15, 17).

Правилно е Пол Рикъор, а не Пол Рекъор (с. 16). Освен това, не ми е известно този френски философ да е съставил „изчерпателен наръчник по тълкуване на Евангелските притчи“ (с. 16). Пол Рикъор е една от най-значимите фигури във френската философия от втората половина на XX век и през 60-те години създава оригинална херменевтична концепция. Тази концепция е развита основно в две

негови книги – За интерпретацията, есе за Фройд (1966) и Конфликтът на интерпретациите (1969).

В труда са налице множество правописни грешки (напр. с. 7, 9, 12, 13, 20, 25, 28, 278, 283 и др.)

При изясняването на отделни думи и понятия трябва да се привличат специализираните издания за тази цел (напр. Liddell, H. G., Scott. R. A Greek-English Lexicon. Oxford, 1940⁹; Bauer, W. A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature. Translation and adaptation of the 4th rev. and augmented ed. by W. F. Arndt and F. W. Gingrich. Cambridge/Chicago, 1957; Kittel, G., Friedrich, G. Theologisches Woerterbuch zum Neuen Testament. 11 Bde., Stuttgart, 1933-1979 и др.), а не да се привеждат препратки на други автори върху тях.

В някои случаи цитираните автори са по втора ръка (с. 24), имената на гръцките изследователи трябва да са в номинатив.

При очертаването на приносните моменти на дисертацията акцентите насочват вниманието към дейности, въз основа на които вероятно са постигнати съответни резултати. Всъщност приносите са очакваните резултати, новото, което се предлага.

5) В посочените по-малки по обем трудове на С. Маринова проличава също добро ориентиране в научната литература по съответната проблематика и желанието ѝ да бъдат третираны първостепенни и трудни въпроси в областта на християнското изкуство. Макар в тях да има някои празноти и да са допуснати грешки, тези слабости не са на основата на принципни погрешни постановки или в методите на научните изследвания. Това са опити на автора да подходи по нов и съвременен начин към основни теми на християнската вяра и живот.

Общото впечатление при тези статии (срв. Списъка с публикациите от документацията по настоящата процедура) е, че авторът борави свободно с аргументирания научно-богословски анализ, умее да пише есеистично, интригуващо и интелигентно – качества, които придават четивен характер на творбите му.

З а к л ю ч е н и е

Представената дисертация на г-жа Силва Василева Маринова е сполучливо научно изследване и съдържа сериозен научен принос. **Поради това убедено предлагам на уважаемото жури да ѝ бъде присъдена образователно-научната степен „доктор“ съобразно обявената процедура.**

София, 14 септември 2020 г.

Рецензент:

(проф. дбн Емил Трайчев)